

Inleiding

tot een Methodisch Onderzoek der Merovingische Begraafplaatsen

De historicus, die de vroeg-middeleeuwse geschiedenis van ons land bestudeert, blijft nog altijd staan voor de vraag, welke gegevens uit de Merovingische begraafplaatsen te halen zijn voor de periode, die hem aanbelangt. Wel weet hij, dat hun betekenis steeds fel omstreden is geweest. Het is hem bekend, dat deze overblijfselen in verband zijn gebracht met de Germaanse invallen en de Frankische kolonisatie. De stelling, als zouden deze vondsten dateren uit de tijd der volksverhuizingen, geniet thans geen krediet meer. Met des te meer ijver wordt echter gezocht naar hetgeen die begraafplaatsen ons kunnen leren over de vestiging der Franken in Noord-Gallië (1).

In wetenschappelijke kringen blijft men de mening toegedaan, dat er uit de dodenakkers der toenmalige bevolking argumenten te halen zijn voor het Germaans bevolkingsaandeel der Romania en voor het tot stand komen der taalgrens. Een afdoend antwoord is echter nog niet gegeven, zodat het tot nog toe bij plausibele theoriën is gebleven. De politieke, economische en sociale draagwijdte der Merovingische begraafplaatsen is nog steeds niet belicht.

Al kan zulke leemte op het eerste zicht verwondering wekken, dan is dit toch volkomen begrijpelijk wanneer men weet, dat de archeologische studie van die overblijfselen nog te schrijven is. Als men het materiaal zelf niet kent, is het ook moeilijk er reeds een verdere betekenis uit af te leiden of er argumenten in te zoeken van algemeen historischen aard. Het oudheidkundig onderzoek moet dus op de eerste plaats worden doorgezet alvorens deze grafvelden kunnen dienstbaar

(1) Een overzicht van de verschillende theoriën daaromtrent vindt men bij H. ROOSENS, *Het probleem der Frankische begraafplaatsen*, in *Feestbundel H. J. Van de Wijer*; dl. II; blz. 303-332. Leuven, 1944.

gemaakt worden aan de vroeg-middeleeuwse geschiedenis van ons land.

In gans het gebied van Noord-Gallië, waar begraafplaatsen uit die periode werden blootgelegd is België zeker niet misdeeld. In allerlei archeologische tijdschriften zijn een 450 tal localiteiten vermeld, waar graven werden aangetroffen. Men vindt ze over alle delen van ons grondgebied verspreid, doch vooral in de provincies Henegouwen, Namen en Luik. Hier liggen ze dicht bij elkaar in een aaneengesloten gebied, dat in het Zuiden van Henegouwen aanvangt en zich naar het Oosten voortzet over de Samber en de Maas tot aan de linkeroever van de Ourthe en vandaar langs de stad Luik omzwenkt om ook het oostelijk gedeelte van Brabant te bereiken. Behalve in deze centrale zone is nog een tweede reeks grafvelden uitdrukkelijk te vermelden in de zuidelijke uithoek van de provincie Luxemburg. Waar men deze begraafplaatsen ook aantreft, hetzij in de twee voormelde zones, hetzij elders in een lossere verband, het valt toch op hoe ze zich schier altijd in de buurt bevinden van een waterloop. De aantrekkingskracht van dit element is zo groot geweest, dat men ganse rijen grafvelden kan aanwijzen, die de loop van beken en rivieren volgen. De gesteldheid van de bodem heeft eveneens invloed uitgeoefend op de verspreiding der begraafplaatsen. Men treft ze bij voorkeur aan in vruchtbare gebieden, waar zich in de alluviale vlakke langsheen de waterlopen ook weilanden uitstrekten. Niettegenstaande het rivierennet en de bodemgesteldheid zulke invloed hebben uitgeoefend, toch dient hier onmiddellijk aan toegevoegd, dat deze twee factoren niet alles verklaren. De verspreiding der Merovingische grafvelden is vooral verbonden met het Gallo-Romeins cultuurgebied. De overblijfselen uit de vroege Middeleeuwen vindt men vooral terug waar ook Romeinse villa's hebben bestaan. Het Vlaamse land, waar weinig sporen zijn aangetroffen van de Gallo-Romeinse beschaving, heeft ook veel minder grafvelden opgeleverd dan Wallonie. De 9/10 van onze begraafplaatsen liggen daar, waar de Romeinse villa's waren gevestigd.

Niettegenstaande honderden grafvelden als het ware voor het grijpen liggen, toch werden er weinig preciese gegevens uit afgeleid voor de geschiedenis der vroege Middeleeuwen. De grootste hinderpaal

daartoe is wel het feit, dat het materiaal niet gedateerd is. Schier alle begraafplaatsen horen in de 6^e en 7^e eeuw thuis; enkele hebben hun oorsprong in de late 5^e eeuw, terwijl sommige in de loop der 8^e eeuw nog in gebruik waren. Met deze ruime tijdsbepaling kan men wel vrede nemen, waar het over periodisering gaat, doch niet wanneer bepaalde feiten dienen belicht te worden. Op documenten, die over twee eeuwen schommelen, kan men bezwaarlijk een stevige argumentatie bouwen. Eerst wanneer men de oorsprong, de bloeitijd en het verval van een begraafplaats binnen nauwkeurige data kan omschrijven, is ze bruikbaar voor de geschiedenis. Van elk grafveld in het bijzonder dient de chronologie vastgelegd; dit moet het uitgangspunt zijn van elke verdere studie.

Nu moet ook gezegd, dat de datering van de meeste grafvelden niet meer met volstrekte nauwkeurigheid is op te maken. De wijze waarop de opgravingen in het verleden zijn gebeurd hebben een accurate chronologie meestal onmogelijk gemaakt. Voor een groot gedeelte zijn de voorwerpen zoek geraakt; alleen aan merkwaardige stukken en kostbare sieraden werd meer aandacht besteed. Daarenboven is geen grafinventaris meer voorhanden en zijn de voorwerpen uit eenzelfde graf niet samengehouden. Dit is nochtans onmisbaar om de datering op te maken. In de zeldzame gevallen, zoals te Anderlecht, waar bij de opgraving de verschillende voorwerpen uit eenzelfde kuil bij elkaar werden gehouden, heeft men dan naderhand toch alles dooreen gegooid. Op enkele uitzonderingen na, en we denken hier vooral aan Asch in Limburg waar het terrein systematisch werd onderzocht en het materiaal nauwkeurig gepubliceerd (1), kan men over de reeds ontdekte begraafplaatsen meestal geen preciese aanduidingen meer verstrekken.

Niettemin is uit deze overblijfselen veel meer te halen dan tot nog toe het geval was. De aandacht dient echter vóór alles op het archeologisch aspect te zijn gericht, en dit enigszins in tegenstelling met de traditionele opvatting. Bij voorkeur heeft men onze vroeg-middeleeuwse grafvelden geïnterpreteerd in het licht van de verschillende

(1) J. BREUER, *Le cimetière franc d'Asch*, dans *Annales de la Soc. d'archéol. de Brux.*, d. XLI, 1937, blz. 50 e. v.

theoriën over de Germaanse landname. We staan sceptisch tegenover deze werkwijze en menen de historische werkelijkheid dichter te kunnen benaderen door een andere methode toe te passen. De bronnen zelf zijn nog te weinig bekend om ze nu reeds bij dergelijke probleemstelling te betrekken. De eerste betrachting moet zijn de voorwerpen zelf op een wetenschappelijke manier te bestuderen. Daarna kan gezocht worden naar de betekenis van deze grafveldencultuur om er tenslotte economische, sociale en politieke aspecten voor die periode uit af te leiden. Wie aan de begraafplaatsen, in de huidige stand van het onderzoek, op de eerste plaats ethnische beschouwingen vastknoopt en er argumenten in zoekt voor de Germaanse bevolking van onze gewesten, loopt gevaar sommige elementen over het hoofd te zien en hun algemeen-historische betekenis niet volledig te vatten.

De plaats waar de toenmalige bevolking van ons land haar doden ter aarde bestelde, dient meestal gezocht op de helling van een heuvel in wiens nabijheid een beek vloeit. In min of meer regelmatige rijen werden de overledenen er begraven, met de voeten naar het Oosten en het hoofd naar het Westen gekeerd. De dode lag op de rug, met de handen langs het lichaam uitgestrekt; hij was uitgedost in zijn beste gewaad, met sieraden getooid, met wapenen omgord en omringd door een aantal voorwerpen die hem tijdens het leven hadden toebehoord, of voor de eeuwigheid waren geschonken. Het zijn deze grafgiften welke op de eerste plaats onze aandacht gaande houden. Bovendien de wapens en de sieraden omvatten ze nog urnen, glazen vaatwerk, munten en allerlei benodigdheden. Hoe onbenullig sommige voorwerpen op het eerste zicht ook mogen schijnen, toch ontdekt men bij een grondige studie van deze bijgaven wat al aspecten van de vroeg-middeleeuwse geschiedenis door onze grafvelden kunnen belicht worden.

Onder de overblijfselen waaraan schier geen aandacht wordt besteed, figureert de *ceramiek* vooraan. Aarden vazen behoren tot de meest gewone stukken, die men op een begraafplaats aantreft. Niet zelden vindt men er twee of nog meer in hetzelfde graf. Dit vaatwerk

is karakteristiek voor gans de periode en staat, wegens de spitse buikrand, onder de naam van biconische urne bekend. Bij honderden werden dergelijke vazen in ons land aangetroffen en toch ontbreekt nog altijd een algemene studie over de Merovingische ceramiek. In de grond weet men er weinig over, juist omdat men ze als iets onbelangrijks heeft op zij gezet. Haar typische vorm, haar doorgaans zwartgrijze kleur en haar schouderversiering zijn zowat de enige kenmerken, die worden aangestipt. Het is wel zonderling, dat aan de ceramiek uit andere perioden zo veel aandacht werd besteed, terwijl de biconische urne steeds is verwaarloosd. En nochtans is ze een waardevol instrument, niet alleen voor de datering der grafvelden, maar ook omdat er als nijverheidsproduct een economisch aspect aan verbonden is.

Van Bastelaer liet, op het einde van de 19^e eeuw, aan de biconische urne een begin van recht wedervaren (1). Hij publiceerde enkele vazen, die eenzelfde schouderornament droegen en op verschillende plaatsen waren ontdekt. Hieruit leidde Van Bastelaer af, dat die grafvelden op hetzelfde tijdstip in gebruik waren geweest. Het uitgangspunt van de vergelijking was in elk geval juist en het is moeilijk om begrijpen waarom het bij die eerste proefneming is gebleven. Wanneer men immers een zeker aantal urnen in handen heeft gehad en naar de versiering kijkt, die gewoonlijk met een radje spiraalvormig op de schouder is aangebracht, valt het op hoe eenzelfde motief op verschillende exemplaren terugkeert. Daarenboven is er niet alleen een decoratieve gelijkenis, ook naar de vorm komen sommige van die urnen treffend met elkaar overeen. Dit uit zich vooreerst in de algemene structuur — weergegeven door de verhouding tussen de hoogte en de diameter — en vervolgens in een aantal bijzonderheden aan lip, hals en schouder. Op de 150 urnen, die van het grafveld te Anderlecht zijn overgebleven, hebben we er zo 33 ontdekt, die in 15 typen konden ondergebracht worden. Al deze vazen van hetzelfde type komen naar de vorm tot in

(1) D. A. VAN BASTELAER, *Les vases de formes purement franques et leurs ornements à la roulette, comme moyen d'établir le synchronisme entre les cimetières antiques à inhumation*. Verschenen in *Annales de la fédération archéol. et hist. de Belgique*; d. VI, 1890, blz. 284 e. v.; d. VII, 2, 1892, blz. 474 e. v.; d. IX, 1895, 252 e. v. d. XI, 2, 1897, blz. 284 e. v.

de bijzonderheden met elkaar overeen en dragen tevens dezelfde schouderversiering (1). Het staat buiten kijf, dat ze tegelijkertijd in dezelfde werkplaats werden vervaardigd.

Er is echter meer. Ook wanneer urnen, die nauwkeurig op elkaar gelijken, een verschillend ornament dragen, zijn ze nog gelijktijdig. Immers, het is niet omdat men over een bepaald motief beschikte, dat een bepaald type werd geproduceerd. Veeleer heeft men van een ganse serie gelijkvormige vazen enkele met hetzelfde ornament geïllustreerd, terwijl op de rest een andere versiering werd afgedrukt. Evengoed als het ornament heeft dus ook het type een chronologische waarde (2). Aan de 15 voormelde types met identiek siermotief konden we er voor Anderlecht nog 6 andere toevoegen, die alleen de vorm gemeen hebben.

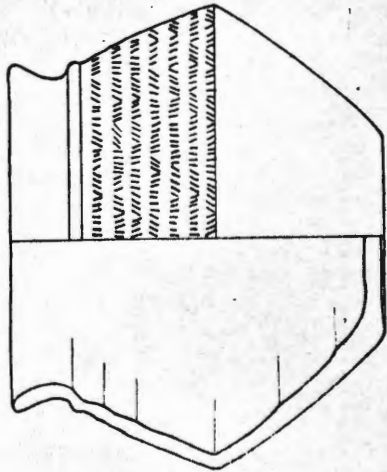
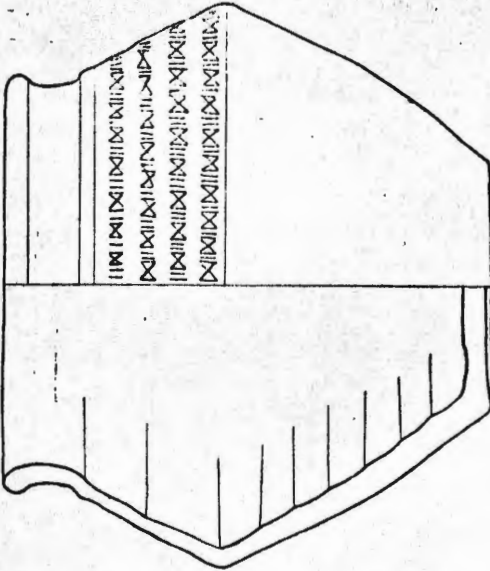
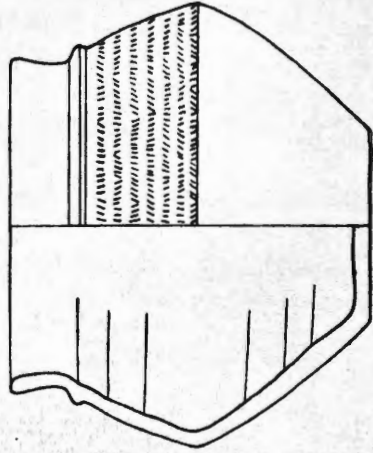
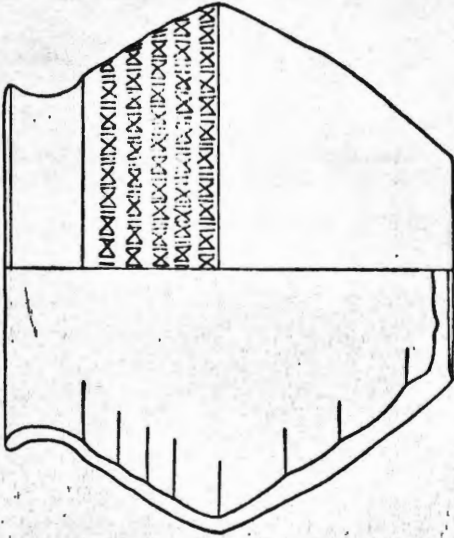
Een doorgedreven studie van de ceramiek kan ongetwijfeld de chronologie der grafvelden grotelijks vooruithelpen. Al de stukken die met hetzelfde ornament zijn getekend, moeten binnen een beperkte tijdsruimte zijn vervaardigd. De radjes immers waren meestal in hout en kunnen derhalve niet lang dienst gedaan hebben. Daarenboven zal een bepaald type, wegens de broosheid van het materiaal, zijn vervaardigingsperiode niet lang hebben overleefd, hetgeen wel het geval kan zijn met soliede voorwerpen, die in de graven worden aangetroffen. Ook het groot aantal variaties, die men onder de biconische urnen aantreft, wijst op de losheid waarmee men van de ene vorm op de andere overging; het bestaan van een gegeven type is zeker kort geweest. Wanneer dan in verschillende kuilen of op verschillende begraafplaatsen urnen van eenzelfde type worden ontdekt mag men gerust besluiten, dat deze graven in weinig jaren tijds in de bodem kwamen.

De typologie van het Merovingisch vaatwerk moet dus een belangrijke weerslag hebben op de vroeg-middeleeuwse oudheidkunde. Dank zij de studie van de Duitse archeoloog J. Werner (3), die een aantal graven waarin munten voorkwamen op critische wijze had onderzocht,

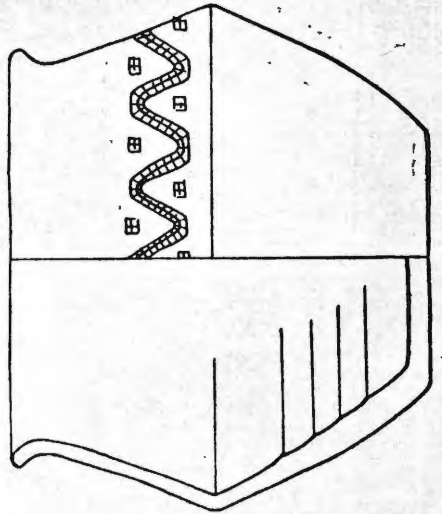
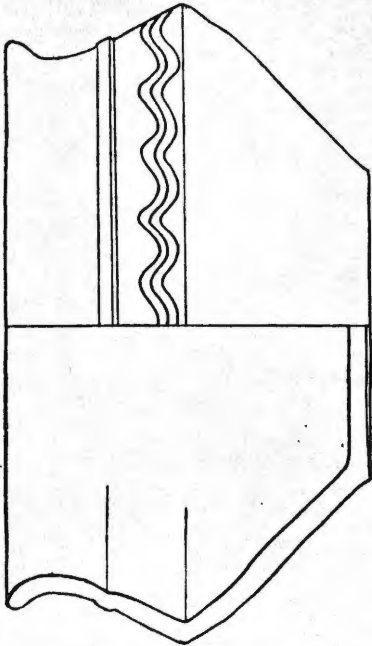
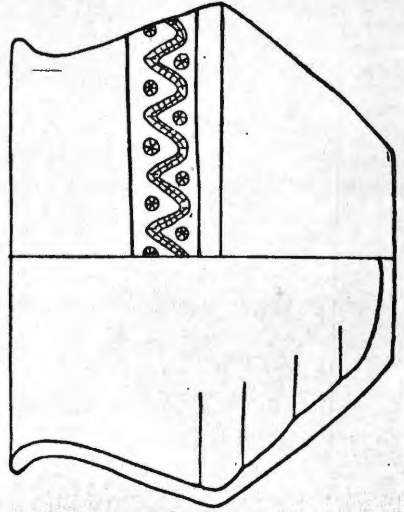
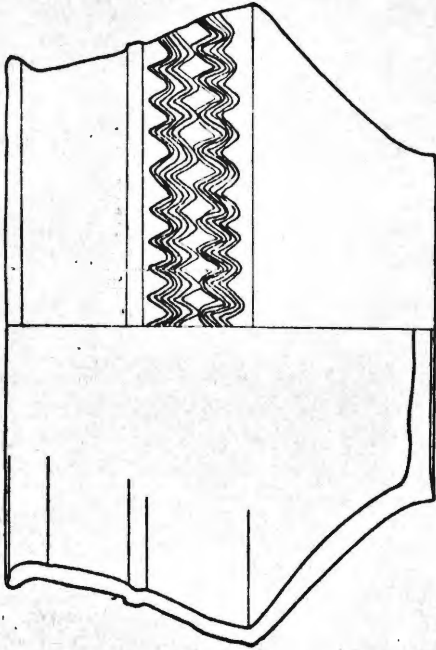
(1) Zie plaat 1.

(2) Zie plaat 2.

(3) J. WERNER, *Münzdatierte austrasische Grabfunde*. Berlin und Leipzig, 1935

VIER URNEN VAN ANDERLECHT DIE TWEE TYPEN VERTEGENWOORDIGEN EN WAARVAN
ELK TYPE DEZELFDE SCHOUDERVERSIERING DRAAGT.

EVENEENS VIER URNEN VAN ANDERLECHT, DIE MET EEN VERSCHILLEND ORNAMENT ZIJN VERSIERD, DOCH NIETTEMIN TWEE AAN TWEE TOT HETZELFDE TYPE BEHOREN.

was men er reeds in geslaagd een aantal voorwerpen tot op 50 jaar na te dateren. Die periodisering zal men voortaan nog nauwer kunnen omschrijven. Op veel meer graven, dan vroeger het geval was, zal men nu een datum kunnen zetten, vermits de ceramiek veelvuldig voorkomt. Ook zullen een ganse reeks voorwerpen, die tot nog toe voor een tijdsbepaling niet in aanmerking kwamen, chronologisch bruikbaar gemaakt worden.

Opdat deze typologie echter een concrete betekenis krijgje is het nodig nieuwe opgravingen te doen. De meeste urnen zijn immers uit hun verband gerukt, daar het grafmeubilair haast nooit volledig is bewaard. Het is echter onontbeerlijk dat de urnen samen worden aangetroffen met munten of goed dateerbare sieraden om op hun beurt een chronologische waarde te krijgen. Langs dien weg dan zal men voor de vroeg-middeleeuwse ceramiek dezelfde resultaten bekomen, welke voor het Romeins vaatwerk reeds zijn bereikt.

Benevens deze eerste soort grafgiften treft men naast de doden ook *glaswerk* aan. In tegenstelling met de ceramiek, waar de zwart-grijze biconische urne domineert, heerst op het gebied van glazen vaatwerk de grootste verscheidenheid. Het aantal vormen is zeer gevarieerd. Allen gaan op laat-Romeinse types terug. Van de rijke schakering aan modellen, die tijdens het late keizerrijk in de mode waren, zijn er in de vroege Middeleeuwen slechts een beperkt aantal overgebleven. Vergeleken met de producten, die de Romeinse glasindustrie in de 3^e eeuw op de markt bracht, zijn de onze minderwaardige stukken. Ook in de kleur komt dit verval tot uiting. Het klaar, doorschijnend produkt, dat de Romeinse glasblazers konden vervaardigen, is nu verdwenen. Al beweert men soms dat het bonte coloriet van groen, blauw-groen, blauw, geel, geel-bruin, geel-groen en wit-geel glas in de smaak viel der tijdgenoten, toch is het niettemin waar, dat dergelijke resultaten toe te schrijven zijn aan onkunde.

Het glazen vaatwerk in de Merovingische graven is bij uitstek een luxeartikel. Het is eerder zeldzaam, zeldzamer zelfs dan sieraden en verdwijnt geleidelijk naarmate men in de 6^e en 7^e eeuw opklimt. Sommige musea nochtans, zoals Namen, zijn in het bezit van merkwaardige verzamelingen. Het is slechts terloops, dat men glazen gepubliceerd

vindt. Enkele exemplaren uit de musea van Mariemont ⁽¹⁾ en van het Jubelpark ⁽²⁾ zijn bekend gemaakt. Ook die soort bijgaven werd niet voldoende bestudeerd ⁽³⁾; voor de chronologie is er tot nog toe weinig uit op te maken.

Dit laatste kan ook gezegd worden van de *wapens*, niettegenstaande ze schier niet te tellen zijn. Inderdaad bij het blootleggen van een vroeg-middeleeuws grafveld, krijgt men de indruk voor een krijgsvolke volk te staan. Voor de vrije mannen was het een voorrecht wapens te mogen dragen; bij hun dood namen ze die ook mee in het graf. Zo vindt men daar zwaarden, scramasaxen, lansijzers, ango's, pijlpunten, bijlen, umbo's en één enkele maal in ons land, te Trivières nl. een ijzeren helm. Gewoonlijk had elke krijger meer dan één wapen van verschillende soort; bij uitzondering nochtans treft men in eenzelfde graf een volledige uitrusting aan.

Het zwaard, ook *spatha* genoemd, werd slechts gedragen door voor-aanstaande lieden. De *scramasax* of het eensnijdig kortzwaard komt veel talrijker voor, evenals de lansen, waarvan er soms twee in dezelfde kuil worden aangetroffen. Een bijzonder lanstype is de *ango*; zij heeft een lange ronde stang, die uitloopt in een pyramidevormige spits welke van twee weerhaken is voorzien. Dit wapen is uiterst schaars en duidt op een hoge militaire functie. Voor zover we weten werden in ons land, slechts zeven *ango's* ontdekt: twee te Anderlecht, twee te Trivières, één te Ciply, één te Harmignies en één te Haine St Paul. Dat veel mannen ook met een boog waren uitgerust blijkt uit de pijlpunten, die meestal paarsgewijze of in bundels van drie of vier in de kuilen werden gevonden. Ook de *bijl* of *francisca* is een courant wapen. Van schilden is niets overgebleven, tenzij deze met een ijzeren knobbel of *umbo* waren bezet; in dit geval echter waren ze in het bezit van zwaarbewappende lieden.

Onder al de grafgiften zijn het de *sieraden*, die ons de rijkdom der

(1) G. FAIDER-FEYTMANS. *Les verreries des époques romaine et mérovingienne au musée de Mariemont*, en *Rev. belge d'archéol. et d'hist. de l'art*, d. X, 1940, blz. 211 e. v.

(2) A. DE LOE. *Catalogue*, IV. Bruxelles, 1939, blz. 42.

(3) De meest recente studie is die van F. RADEMACHER, *Fränkische Gläser aus dem Rheinland*, in *Bonner Jahrbücher*, d. 147, 1942, blz. 385 e. v.

begraafplaats en de stoffelijke welstand der bevolking het best doen kennen. Meestal komen ze uit vrouwengraven. Het zijn deze kostbaarheden welke vooral de aandacht hebben gaande gehouden en derhalve het best zijn bestudeerd. Hun typologie en hun chronologie is tamelijk goed uitgewerkt. Onder de meest gebruikelijke soorten noemen we: boogfibulae, sierschijven in edelmetaal, almandinfibulae, bronzen broches, S-fibulae, oorringen, vingerringen, armringen en halsnoeren.

De boogfibulae, zo genoemd wegens de gewelfde middelstrook, die de kopplaat aan de voet verbindt, zijn vervaardigd uit koperlegeringen of uit edelmetaal, en soms met rode steentjes ingelegd. Ze treden steeds paarsgewijze op. Voor de datering der gaven zijn het eerst-rangsartikelen, vooral sedert de publicatie van de uitvoerige studie, welke H. Kühn ⁽¹⁾ er aan gewijd heeft. Even kunstig en decoratief als de boogfibulae zijn de ronde sierschijven in edelmetaal. Hun middel is meestal umbovormig gewelfd, terwijl gans de oppervlakte met veelkleurige steentjes en filigraan is versierd. Doorgaans horen ze thuis in graven uit de 7^e eeuw ⁽²⁾. De almandinfibulae zijn gewoonlijk kleiner dan de sierschijven in edelmetaal, doch ook rond van vorm. Hun vlakke voorkant is bezet met de rode edelstenen waaraan ze hun naam ontleen; namaaksels komen evenveel voor als authentieke stukken. Ze werden steeds paarsgewijze gedragen. De chronologie is nog niet volledig uitgewerkt ⁽³⁾. Ter vervanging van de almandinfibulae en van de sierschijven in edelmetaal treden soms bronzen broches op. Het zijn veelal ruwe conterfijsels van kostbare modellen. Een origineel verschijnsel zijn de vogelfibulae, in de vorm van een gestyleerde vogel ⁽⁴⁾, alsook de S-fibulae, die de hoofdletter S uitbeelden. Oorringen in brons of in zilver zijn vrij algemeen verspreid in vroeg-mid-

(1) H. KÜHN; *Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in der Rheinprovinz*. 2 dln. Bonn, 1940.

(2) Een mooie verzameling werd gepubliceerd door F. RADEMACHER. *Fränkische Goldscheibelfibeln aus den rheinischen Landesmuseum in Bonn*. München, 1940.

(3) Het werk van H. RUPP, *Die Herkunft der Zelleneinlage und die Almandinscheibelfibeln im Rheinland*, Bonn, 1937, vergt op dit gebied enig voorbehoud.

(4) G. THURY. *Die Vogelfibeln der germanischen Völkerwanderungszeit*. Bonn, 1939. Ook hier is de datering niet altijd nauwkeurig omschreven.

deleeuwse graven, evenals vingerringen, die ook door mannen werden gedragen; armringen zijn eerder zeldzaam. Halssnoeren daarentegen komen talrijk voor; de kralen zijn in barnsteen, glas of geglazuurde gebakken aarde en overtreffen in kleurenrijkdom al het overige.

Al die soorten sieraden leggen niet alleen getuigenis af voor de rijkdom der bevolking, ze maken ons ook duidelijk in welke bepaalde periode een gegeven agglomeratie haar hoogtepunt heeft bereikt. Waar talrijke sieraden in een gegeven tijdsbestek samenvallen, zijn de bewoners om de een of andere reden, ook buitengewoon welstellend geweest. Zo kan men b.v. de bloeiperiode van Anderlecht tussen 550 en 650 plaatsen.

Terwijl de grafgiften, waarover we het hierboven hadden tot eenzelfde categorie behoren, liggen in de graven tal van voorwerpen van uiteenlopende aard, die we met de algemene naam van *benodigheden* betitelen. Het zijn gespen, messen, scharen, kammen, toilettaangetjes, naalden, spelden, spinschijfjes, buidelmontures, vuurslagen en dies meer.

Bij de gespen en hun bijbehorendheden moeten we afzonderlijk stilstaan. Ze komen veelvuldig voor en waren bevestigd aan lederen riemen of geweven banden, die bij de wapendracht of de kleding werden gebruikt. Ze zijn vervaardigd uit ijzer of koperlegeringen. Een ganse reeks bestaat slechts uit beugel en doorn, welke soms schildvormig verbreedt; andere gespen zijn van een beslagplaat voorzien, waaraan dan een tegenbeslag kan beantwoorden. Gewoonlijk zijn het alleen gespen met beslagplaat, die een versiering dragen; hiertoe is soms zilver aangewend, dat ofwel in fijne draden in het ijzer is gedreven, ofwel in de vorm van een dun plaatje, gans het beslag bedekt. Tussen de gesp en het tegenbeslag waren soms vierhoekige metalen plaatjes aan de riem bevestigd; ook aan de schouderriem waaraan het zwaard hing, vindt men af en toe kleine rechthoekige, versierde plaatjes. Het uiteinde van de riem was soms met een metalen beslag of riemtong verstevigd. Bij eenvoudige gespen, die alleen bestaan uit beugel en doorn, vindt men ook riemknijpers, waarmee het leder, dat rond de beugelstaaf was gedraaid, werd vastgelegd. Op zij aan de gordelriem was niet zelden een klein metalen plaatje bevestigd, waarin een rechthoekig gaatje was uitgespaard om er een beurs of allerlei kleine benodigheden aan

op te hangen ; ook ronde opengewerkte schijven dienden tot dat doel. Gespen en bijbehorigheden zijn nog weinig bestudeerd ⁽¹⁾ en hun chronologische waarde is dan ook gering.

Komen we nu tot de andere benodigdheden. Kleine ijzere messen behoren tot het gewone bezit van mannen en vrouwen ; voor de chronologie zijn ze van geen betekenis evenmin als de scharen, die zowel uit mannen- als uit vrouwengraven komen. Kammen werden eveneens benut door personen van beider kunne ; de overgebleven exemplaren zijn in been ; ze hebben een dubbele rij tanden en waren dikwijls in een schede gevat. Toilettaangetjes die gebruikt werden om haartjes af te knippen, komen meest uit mannengraven ; ook naalden werden aan de gordel van krijgers aangetroffen ; de spelden daarentegen werden door vrouwen aangewend ofwel voor de haartooi, ofwel voor het vaststeken van hoofddekseel of klederen. Met de naalden brengen de spinschijfjes het bewijs, dat de wol ter plaats werd gesponnen ; deze voorwerpen zijn in gebakken aarde of in glas en hebben in het midden een opening, waarin een staafje werd bevestigd, aan het ander uiteinde van hetwelk de draad werd vastgemaakt. Op het bestaan van beurzelen, die aan de gordel werden bedragen, wijzen de buidelmontures of ijzere sluitstukken, waaraan dikwijls nog een kleine gesp zit. Veelal vindt men in mannengraven ook een ijzere latje met een kleine silex, de primitieve tondeldoos.

Een laatste categorie grafgiften zijn dan de *munten* ⁽²⁾. Niet alleen voor de chronologie van de begraafplaats, maar ook voor het economisch leven en de sociale toestand der nederzetting zijn munten een kostbaar materiaal. Ze dienen echter met overleg behandeld. Als terminus post quem zijn ze onfeilbaar. Een groot aantal munten uit vroegmiddeleeuwse graven zijn echter Romeins ; het spreekt vanzelf, dat ze als dateringselement geen waarde meer hebben. Alleen Merovingische of munten uit dezelfde tijd hebben een chronologische betekenis. Daar geldstukken in die periode lang in omloop bleven, kan het nu

(1) M. NEESS. *Rheinische Schnallen der Völkerwanderungszeit*. Bonn, 1935. Dit werk vertoont veel leemten.

(2) Voor de Merovingische munten bestaat het standaardwerk van M. PROU, *Les monnaies mérovingiennes*. Paris, 1892.

gebeuren, dat munten uit het begin der 6e eeuw in graven liggen van het einde van de 7e eeuw. Men moet derhalve het eerst rekening houden met de slijtage van het stuk, vervolgens ook met de wijze waarop het als grafgift is aangewend. In sommige graven vindt men munten, die vermoedelijk in een beurs staken, als een soort zakgeld. Elders doen munten dienst als ornament; ze zijn dan in een omraming gevat of doorboord en aan een draadje opgehangen. Ook treft men soms een geldstuk aan in de mond van de overledene. Naar gelang de omstandigheden moet de oudheidkundige voor ieder geval in 't bijzonder tot een appreciatie overgaan. In het reeds geciteerde werk van J. Werner, « Mündzdatierte austrasische Grabfunde » zal hij betrouwbare richtlijnen vinden.

Wanneer alle grafgiften aldus zijn bestudeerd staat men op vaste bodem. Gaat het over een opgraving, dan zal aan tal van graven een datum kunnen toegekend worden. Heeft men te doen met voorwerpen, die door elkaar liggen verstrooid dan zal men toch in veel gevallen voor het grafveld in zijn geheel een chronologie kunnen bepalen. De noodzakelijke vereiste tot verdere studie is daarmee gesteld.

Uit het rechtstreeks contact met deze overblijfselen, die zowel naar aantal als naar vorm een grote verscheidenheid bieden, kan men de betekenis van deze grafveldencultuur achterhalen. Ze duiden op een gelijkvormige beschaving, die over gans ons grondgebied was verspreid. Waar men inderdaad vaststelt dat de toenmalige bevolking op dezelfde wijze was gewapend en gekleed, dat de mensen zich van dezelfde gebruiksvoorwerpen bedienden, dat de overledenen volgens dezelfde rithen werden ter aarde besteld, wijst dit ongetwijfeld op een uniforme cultuur, die niet alleen materiële gelijkenis vertoont, doch ook bepaalde ethische opvattingen gemeen heeft. Niet alleen in België, maar eveneens in de naburige landen valt hetzelfde verschijnsel waar te nemen. Met geen enkele streek echter is de verwantschap tot in de bijzonderheden zo treffend als met West-Duitsland, zodat aldaar en te onzent werkelijk het kernland moet gezocht van wat men tot nog toe de « Frankische » grafveldencultuur heeft genoemd.

Als men deze ontleding verder doordrijft en de vóórvormen onderzoekt, waaruit de verschillende voorwerpen zich ontwikkeld hebben, kan men onze grafveldencultuur tot in haar wortels nagaan. Talrijk zijn de elementen, die tot op de Romeinse periode teruggaan; zij vormen het substraat waarop nieuwe factoren zijn gegrift. Daaronder vernoemen we tal van sieraden, die uit Oost-Europa — in 't bijzonder uit de ommelanden van de Zwarte Zee — werden overgebracht. Verder duiken verschillende autochtone elementen, hetzij Celtische, hetzij Germaanse, onder een of andere vorm, in de Merovingische grafvelden op. Zeer waarschijnlijk gaat het gebruik, wapens in de graven te leggen, terug op Germaanse hulptroepen, die in de keizerlijke legers dienden. Die beschaving is dus complex. Ze is samengesteld uit disparate gegevens, welke oorspronkelijk met elkaar niets gemeen hadden en door bepaalde omstandigheden werden bijeen gebracht. Relikten uit vroegere perioden, die trots allerlei wederwaardigheden een zekere continuïteit hebben gekend, zijn in contact gekomen met voorwerpen en motieven, die in ver verwijderde gebieden bekend waren. Allengs zijn deze elementen tot een geheel versmolten en maakt en het cultuurbezit van gans een bevolking uit. Vanaf de tweede helft der 5^e eeuw heeft die beschaving vaste vorm gekregen. Ze is ons onvervalst bewaard in de talrijke grafvelden welke in de 6^e en de 7^e eeuw waren aangelegd. Niets laat ons toe deze grafveldencultuur als het monopolie van een ras, een volk of een stand te beschouwen. De vóórvormen tonen duidelijk aan hoe gans de bevolking van Noord-Gallië er deelgenoot aan geweest is. Zonder de autochtone elementen, zonder de Gallo-Romeinse traditie, zonder de Frankische volkskracht zou er van die cultuur geen spraak zijn. Dat ze tevens eigen was aan gans de bevolking zonder onderscheid van stand blijkt uit het feit, dat naast rijke graven en indrukwekkende dodenakkers ook bescheiden begraafplaatsen en eenvoudige grafgraven worden aangetroffen. Van het oogenblik dat ze vermogend genoeg waren om zich bepaalde voorwerpen aan te schaffen, werden al de bewoners van die gebieden op dezelfde wijze met voornoemde bijgaven ter aarde besteld. Die grafveldencultuur voor een wezenlijk kenmerk van de Franken houden, lijkt ons door geen enkel argument bewezen.

Al moge deze vaststelling aan de traditionele zienswijze afbreuk doen, toch ware het verkeerd hieruit te besluiten, dat onze grafvelden geen waarde meer hebben voor de vroeg-middeleeuwse geschiedenis. Het zwaartepunt van hun betekenis wordt er gewis door verlegd, alhoewel het aan hun belangrijkheid geen afbreuk doet. Op de eerste plaats immers houden die oudheidkundige bronnen heel wat gegevens in voor het economisch leven uit die periode. De verspreiding van de grafvelden, die we steeds aantreffen in gebieden waar vruchtbaar akkerland en natuurlijke weiden voorhanden zijn, bevestigt het algemeen kernmerk, dat we in een periode zijn van landbouweconomie. Dit wordt trouwens geïllustreerd door het feit, dat de Romeinse villa's, die hoofdzakelijk landbouwwitbatingen waren, meestal aangetroffen worden in de streken, waar ook vroegmiddeleeuwse begraafplaatsen worden aangetroffen.

De grafgiften op zichzelf zijn eveneens een economisch verschijnsel. Ze staan immers in rechtstreeks verband met de rijkdom der bevolking. Wanneer men met uitgestrekte dodenakkers te doen heeft, waar kostbare voorwerpen werden blootgelegd, zoals te Cily en te Harmignies, weet men tevens dat de bewoners welstellende lieden waren. De oorzaak van die voorspoed zal men niet altijd kunnen achterhalen, doch veelal dient ze in een industriële of commerciële bedrijvigheid te worden gezocht. Dat er in de vroege Middeleeuwen gespecialiseerde productiecentra bestonden ligt buiten kijf. Het volstaat een blik te werpen op de verschillende soorten grafgiften om tot de overtuiging te komen, dat ze werden vervaardigd door geschoolde ambachtsslui, die in vaste werkplaatsen arbeidden, volgens beproefde procédés. Van een aantal voorwerpen kennen we reeds het productiecentrum. Het ijzer voor de wapens kwam voor een groot gedeelte uit het « Tussen Samber en Maas ». Glazen werden geblazen te Keulen en in Noord-Oost Frankrijk. Het uitgangspunt van verschillende typen van boogfibulae werd eveneens gelocaliseerd; zo ook voor de gespen. Eens dat het materiaal uit onze grafvelden zal bestudeerd zijn, zal men ongetwijfeld tal van productiecentra in eigen land kunnen aanwijzen, al waren het maar ovens, waar biconische ceramiek werd gebakken.

Het zal niet uitsluitend bij de ontdekking van nijverheidscentra blijven; ook op de toenmalige handelsbetrekkingen moet dit onderzoek

nieuw licht werpen. Hoe beperkt die industrie ook moge geweest zijn, ze werkte toch voor een regelmatige markt. Aan de hand van gedetailleerde studies, zoals voor de hoogfibulae (1), heeft men reeds kunnen opmaken, dat stukken, die in een welomschreven centrum zijn vervaardigd, over wijd uiteenliggende gebieden zijn verspreid. Voor de ceramiek, niettegenstaande ze terdege verwaarloosd werd, werden reeds op beperkter schaal een paar verwante voorbeelden geleverd. Een urne van Anderlecht draagt hetzelfde ornament als een vaas van Franchimont en van Lavaux St. Anne (Vieille Église); een andere pot van eerstgenoemd grafveld vertoont dezelfde versiering als een biconische urne van Harmignies; wat er op wijst dat de producten uit eenzelfde atelier stammen. Wanneer men het over de handel heeft in deze periode, denkt men op de eerste plaats aan Oosterse producten en voedingswaren. Daarnaast toont de archeologie echter hoe ook tal van andere voorwerpen in geregelde omloop waren. Een rijke bron voor de economische geschiedenis der vroege Middeleeuwen ligt in onze grafvelden nog te ontginnen.

Voor de maatschappelijke toestanden zijn dergelijke overblijfselen zeker niet minder interessant. Waar begraafplaatsen worden aange troffen hebben we het onomstootbaar bewijs van bewoning; aan ieder grafveld beantwoordt een nederzetting. In de uitgestrektheid en het eigen karakter van elke begraafplaats vindt men het leven der toenmalige bevolking weerspiegeld. Slechts een veertigtal necropolen, waar meer dan honderd doden waren bijgezet, wijzen op het bestaan van min of meer belangrijke agglomeraties. Een onder hen is bv. Anderlecht, waar een 350 tal graven werden aangetroffen. Een approximatieve berekening laat ons toe te bepalen, dat dit oord, gedurende de twee eeuwen waaruit de graven stammen, een gemiddelde bevolking van 125 zielen moet geteld hebben. De meeste nederzettingen echter waren van geringer formaat. Menig grafveld, dat slechts een tiental graven bevatte, dient in verband gebracht met een afzonderlijk gelegen hoeve. Een sprekend voorbeeld is Marilles (Brab.), waar 15 graven werden ontdekt; slechts twee waren rijkelijk van grafgiften voorzien; de andere bevatten de meest schamele overblijfselen. Wellicht niet

(1) H. KÜHN, *Bügelfibeln*, op. cit.

ten onrechte zagen de opgravers er het stoffelijk overschot in van een vrije grondbezitter, die er met zijn onderhorigen was gevestigd (1).

Benevens deze eerste vaststelling, die betrekking heeft op de vorm van bewoning, kan ieder grafveld in 't bijzonder een aantal gegevens verschaffen over de sociale toestand der bevolking. De wapens zijn hiertoe het geschikte materiaal. Het is immers bekend, dat de krijgsveld in deze periode gebaseerd was op de weerbaarheid der vrije mannen, en dat zeker vanaf de dood van Clovis (511) alle vrije lieden van het Merovingische rijk daartoe waren verplicht (2). Die verplichting hield tevens het recht in wapens te dragen. Op eigen kosten waren ze er toe gehouden in hun wapenuitrusting te voorzien, welke ze dan ook meenamen in het graf. Waar men wapens aantreft, heeft men in principe te doen met « ingenui ». Er zijn ganse begraafplaatsen zoals bv. Anderlecht, die het stoffelijk overschot bevatten van vrije lieden, terwijl op andere dodenakkers ook mensen van lagere sociale rang waren ter aarde besteld.

Onder de wapengraven zijn er enkele, die onze bijzondere aandacht verdienen: degene, die zwaaren bevatten. Spatha's komen meestal voor samen met andere wapens en duiden derhalve op vermogende lieden. Daar alleen deze personen de last van een volledige uitrusting konden dragen, viel een leidende functie in het leger tevens samen met een zekere economische welstand. Zonder daarom tot een hoge militaire waardigheid te besluiten, mogen we onder de zwaarddraggers de plaatselijke krijgshoofden zoeken. Veel belangrijker nog dan de spatha is de ango. Zij is uiterst zeldzaam en wordt meestal gevonden naast overblijfselen van paarden. Welnu alleen de legeraanvoerders en de « antrustiones » dienden te paard (3). Daar laatstgenoemden tot taak hadden de koning te beschermen en zijn lijfwacht vormden, is het ook logisch, dat ze zich bij voorkeur ophielden in de nabijheid der residentieplaatsen. Waar in onze excentrisch gelegen streken ango's wor-

(1) A. DE LOE, *Annuaire de la société archéologique de Bruxelles*, d. VIII, 1897, blz. 40 e. v.

(2) H. CONRAD, *Geschichte der deutschen Wehrverfassung*. München, 1939, dl. I, blz. 47-52.

(3) H. CONRAD, *op. cit.* blz. 60.

den aangetroffen lijkt het ons waarschijnlijk ze in verband te brengen met de legeraanvoerders, de graaf of de hertog.

Eens dat het onderzoek van onze begraafplaatsen tot daar is doorgevoerd, mogen we ook naar het specifiek politieke terrein overgaan. In onze streken was de structuur van het rijk gegrondvest op de « pagus ». Het is de « comes », die zijn gouw « in loco legis » bestuurt en er een koninklijke macht uitoefent. Weliswaar hebben de geschreven bronnen, welke ons over de territoriale indelingen inlichten, eerder betrek op de post-merovingische periode. Niettemin gaan tal van elementen op vroegere tijden terug, zodat het mogelijk is in grote trekken de politieke en administratieve omschrijvingen samen te stellen ⁽¹⁾. Het zal niet van belang ontbloot zijn de verschillende begraafplaatsen die evenveel nederzettingen vertegenwoordigen, vanuit dit oogpunt te onderzoeken en binnen het kader van de verschillende gouwen te groeperen. Voor de bewoning, de economische en sociale aspecten van de pagus zijn er wellicht belangrijke gevolgtrekkingen uit af te leiden. De historische achtergrond van de 6^e en 7^e eeuw, hoe onvolmaakt hij ook gekend weze, moet de leidraad blijven bij de interpretatie van onze vroeg-middeleeuwse grafvelden.

Een laatste vraag, die dan oprijst — en het is ook degene die we stelden bij het begin van deze studie — luidt : wat leren die begraafplaatsen ons over de Franken? We zegden reeds dat de grafveldencultuur op zichzelf geen essentieel kenmerk is van voornoemde volkeren. In hoever de bestaande necropolen wellicht het stoffelijk overschot van Franken bevatten, zou alleen door een nauwkeurig onderzoek van ieder graf eventueel kunnen uitgemaakt worden. In elk geval bestaan geen afdoende argumenten om ze in hun geheel aan die volkeren toe te schrijven. In dit opzicht is de uitslag van ons onderzoek eerder negatief.

Niettemin beschikken we in de honderden begraafplaatsen uit die periode, over uitstekende bronnen betreffende de toenmalige bevolking. De chronologie op de eerste plaats en dan ook de archeologische en historische interpretatie van dit materiaal houden voor de vroeg-middeleeuwse geschiedenis nog rijke gegevens in. Daartoe een methode aanduiden is het doel geweest van onderhavige studie.

(1) Voor de pagus Brabantensis bv. zie P. BONENFANT, *Le pagus de Brabant*, dans *Bulletin de la soc. belge d'études géograph.*, mai 1935.